

втрат і примусивши його припинити штурм. Із звісткою про перемогу козаки вдруге звернулися до російського уряду, прохаючи прийняти Азов під його владу. Для обговорення цього питання цар скликав у січні 1642 в Москві земський собор, представники якого не змогли дійти одностайної згоди. Водночас від султана надходили погрози розпочати війну проти московського царства. Своє рішення Михайло Федорович висловив у грамоті до учасників “А.с.” – залишити Азов. 18 червня 1642 вони покинули фортецю, зруйнувавши її дощенту.

Літ.: Голобуцкий В.А. Запорожское козачество. – К., 1957; Попов М.Я. Азовское сиденье. – М., 1961; Панашенко В.В. Спільна боротьба запорозьких і донських козаків проти кримських і османських феодалів-завойовників //УІЖ, 1979, №4.

М.М.Варварцев.

АЗОВСЬКО-ДНІПРОВСЬКІ ПОХОДИ 1695-1696 – походи російських військ та українських козацьких полків на турецьку фортецю Азов і пониззя Дніпра під час російсько-турецької війни 1696-1699. З боку Російської держави воєнні дії проти турецько-татарських військ велися у пониззі Дону і Дніпра з метою відкриття виходу в Азовське море, а також, щоб пробитися до Чорного моря. Оскільки Україна постійно зазнавала нападів з боку Османської імперії й Кримського ханства, то українські козаки проявили велике завзяття в цих походах. Навесні 1695 кращі полки російської армії – Преображенський, Семенівський, Бутирський і Лефортові (всього бл. 35 тис. вояків) вирушили на Азов. Але похід виявився невдалим, облога Азова затяглася, і 2 жовтня війська відступили. Водночас 120-тис. російська армія під командуванням Б.Шереметєва та українські козацькі полки на чолі з гетьманом І.Мазепою виступили в пониззя Дніпра. До них приєдналися запорозькі козаки. У липні російські та українські полки успішно штурмували найбільшу нижньо-дніпровську фортецю Казікермен (нині м. Берислав), а запорожці взяли в облогу фортецю Тавань (Мустриткермен). Гарнізони противника змушені були капітулювати. Дві інші фортеці – Асланкермен (Арслан, Орслан) та Мубереккермен (Шагінкермен) – здалися без бою. Взяття укріплень було значною перемогою об'єднаних російсько-українських військ. 1696 Петро I призначив командувачем усіма військами О.Шейна. Головний удар знову спрямовувався на Азов, куди вирушили 10 тис. вояків, що брали участь у здобутті турецько-татарських фортець на пониззі Дніпра. 17 червня під Азов прибули українські козацькі полки – Чернігівський, Гадяцький, Лубенський, Прилуцький та два охотницькі (всього бл. 15 тис. вояків) під командуванням наказного гетьмана Я.Лизогуба. На успіхах військових дій цього року позначилася участь новозбудованого російського флоту, що блокував Азов з моря. В результаті штурму гарнізон турецької твердині в гирлі Дону капітулював. 19 липня в Азов вступили

російські й українські полки. 1696 воєнні дії в пониззі Дніпра велися в менших масштабах. Армія Б.Шереметева і козацькі полки І.Мазепи отаборилися на р. Берестова (притока Орелі, басейн Дніпра) й охороняли порубіжні землі від татарських нападів. Козаки Запорозької Січі здійснили низку морських і піших походів. Усе це значно сприяло успішним діям головних російсько-українських сил під Азовом. Здобуття Азова і турецько-татарських фортець у пониззі Дніпра було важливим етапом у боротьбі Росії й Гетьманщини проти Туреччини і Кримського ханства за Північне Причорномор'я.

Літ.: Дядиченко В.А. Участь українських козацьких полків в азово-дніпровських походах 1695-1696 рр. //Наук. зап. Інституту історії України АН УРСР, 1952, т.4.

В.В.Панашенко.

АКЕРМАНСЬКА КОНВЕНЦІЯ 1826 – угода між Росією і Туреччиною, вчинена 25 вересня в Акермані (нині м.Белгород-Дністровський, Україна). З російської сторони А.к. підписали новоросійський генерал-губернатор і повноважний намісник Бессарабської області М.С.Воронцов та посланник у Константинополі граф О.І.Рібоп'єр. Її укладенню передувала російський ультиматум до Порти від 17 березня 1826 з вимогою у шеститижневий термін направити до Російської імперії уповноважених для перемовин із спірних питань. У разі ухилення від них Росія погрожувала війною, до якої Османська імперія була не готова внаслідок нестабільного внутрішнього становища, розпочатої реорганізації своєї армії і тиску з боку Англії в питанні надання Греції автономії. У травні султан змушений був прийняти ультиматум і повністю погодитися із запропонованим Росією текстом конвенції. Вона складалася з 8 статей і двох окремих актів. А.к. підтвердила вимоги Бухарестського мирного договору 1812 про права та пільги Молдови і Валахії (Волощини) в управлінні, торгівлі та ін. Контроль за додержанням прав покладался на російських дипломатів, акредитованих в обох князівствах та в турецькій столиці. Султанський уряд також зобов'язувався вжити заходів у Сербії для забезпечення незалежності управління її внутрішніми справами, свободи віросповідання, торгівлі, застосування навчальних закладів, друкарень тощо.

А.к. закріплювала за Росією міста кавказького узбережжя – Анаклія, Сухум, Редут-кале та встановлювала запропоновану нею прикордонну лінію на Дунаї. Запровадження режиму свободи торгівлі та судноплавства в усій Османській імперії і зобов'язання її відкрити чорноморські протоки для торговельних суден нечорноморських країн мали особливо важливе значення для Південної України, економіка якої безпосередньо залежала від міжнародних морських сполучень. Порушення Портою А.к. у період після її підписання стали одним з приводів російсько-турецької війни 1828-29.